

บทที่ 3

สมัยอยุธยา (พ.ศ. 1893-2310)

จุดประสงค์ เพื่อให้มีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับเศรษฐกิจในสมัยกรุงศรีอยุธยาดังต่อไปนี้

1. ลักษณะพื้นฐานทางสังคม เศรษฐกิจ และการปกครอง
2. ลักษณะของระบอบศักดินาไทย และผลต่อปัจจัยการผลิตประเภทแรงงาน
3. สภาพทั่วไปของการผลิตทางด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม
4. ลักษณะและข้อกำหนดเกี่ยวกับการค้าระหว่างประเทศที่สำคัญ
5. ลักษณะของระบบเงินตรา
6. สถานภาพทางการคลังของราชอาณาจักร

แนวคิดหลัก

การปกครองในยุคกรุงศรีอยุธยามีการจำกัดควบคุมที่เข้มงวดขึ้นยิ่งกว่าสมัยสุโขทัย โดยมีการนำระบบไพร่มาใช้บังคับเกณฑ์แรงงานจากชายฉกรรจ์ให้มารับราชการตามกำหนดแน่นอนปีละ 8 เดือน และในด้านการค้านั้นก็มีการจำกัดมากขึ้น โดยเฉพาะด้านการค้าระหว่างประเทศนับแต่มีชาติตะวันตกเข้ามาติดต่อค้าขายเป็นต้นมา ทั้งนี้โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการรักษาความมั่นคงของราชอาณาจักร และการหารายได้ของทางราชการเป็นสำคัญ ทำให้แหล่งที่มาสำคัญของรายได้ของทางราชการนอกจากภาษีอากร ก็คือรายได้จากหน่วยงานพระคลังสินค้า ซึ่งทำหน้าที่ผูกขาดการค้ากับต่างประเทศ

การค้ากับต่างประเทศโดยเฉพาะกับชาติตะวันตกนั้นมีการขยายตัวขึ้นมากหลังจากรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นต้นมา เนื่องจากบ้านเมืองว่างเว้นจากการศึกสงครามเป็นเวลานาน ผลจากการค้านี้ทำให้ราชอาณาจักรอยุธยามีความมั่งคั่งมาก

ลักษณะพื้นฐานทางสังคม เศรษฐกิจและการปกครอง

การปกครองในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น ครอบครัวต่าง ๆ ในท้องถิ่นหนึ่งจะรวมกันเป็นหมู่บ้านโดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้า หมู่บ้านหลายหมู่บ้านถูกจัดเข้าเป็นตำบล มีกำนันเป็นหัวหน้าตำบลรวมกันเข้าเป็นแขวงมีหมื่นแขวงเป็นหัวหน้า และหมื่นแขวงนั้นอยู่ในคณะ

กรรมการขึ้นอยู่กับเจ้าเมือง กรรมการเมืองมีเจ้าเมืองเป็นประธานรับผิดชอบ มีปลัดหรือยกกระบัตรเป็นผู้ช่วยชีวิตของราษฎรในสมัยนั้น จึงขึ้นอยู่กับบุคคลเหล่านี้ ราษฎรจะมีสุขหรือมีทุกข์ทำมาหากินได้โดยสะดวกหรือไม่ก็สุดแล้วแต่ความสามารถ ความยุติธรรมและความสุจริตของเจ้าเมืองและคณะกรรมการซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในทุกข์สุขของราษฎรโดยตรง

การปกครองของกรุงศรีอยุธยาขึ้นได้ตั้งระบอบสังคมขึ้นใหม่ ซึ่งมีการกำหนดหนดเป็นทางการแน่ชัดในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1997) อันเป็นระบอบที่ใช้ติดต่อกันมาช้านานหลายร้อยปี เพิ่งจะมาเลิกใช้ในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง ระบอบนี้คือระบอบที่เรียกว่าระบอบศักดินา

การตั้งทำเนียบศักดินาที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้ทรงจัดขึ้นนั้น คือการตั้งกำหนดว่าผู้มียศชั้นใด ควรมีนาได้เท่าใดดังเช่นเจ้าพระยา หรือพระยาชั้นสูง มีนาได้คนละ 10,000 ไร่บ้าง, 5,000 ไร่บ้าง, 3,000 ไร่บ้าง ขุนนางผู้น้อยก็มีได้ตั้งแต่ 400 ไร่ขึ้นไป ส่วนพลเมืองมีนาได้คนละ 25 ไร่ ในเรื่องนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาบำรงภูวณราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า^{1/} ในเวลาที่มีการตั้งกำหนดศักดินาขึ้นนั้น คนทำราชการไม่ได้รับเงินเดือน และเวลานั้นที่ดินคือที่นา เป็นสมบัติอันมีราคายิ่งกว่าอย่างอื่น ผู้ที่แสวงหาทรัพย์สมบัติ ย่อมแสวงหาที่ดินเป็นสำคัญ ดังนั้น เพื่อให้ไม่ให้เกิดที่ดินกัน ประการหนึ่ง และเพื่อจะให้คนมีที่ดินมากน้อยตามกำลัง และยศศักดิ์ ประการหนึ่ง จึงได้ตั้งพระราชบัญญัติกำหนดศักดินาขึ้นเพื่อให้ทราบว่าถ้าผู้มียศศักดิ์ ถึงเท่านั้น รัฐบาลอนุญาตให้มีที่นาได้เท่าใดเป็นอย่างไร จะมีเกินอนุญาตไม่ได้ เหตุผลนี้ก็คือมูลเหตุของการกำหนดศักดินา แต่เมื่อได้ตั้งศักดินาขึ้นแล้วเลยมีการใช้ศักดินาเป็นเครื่องกำหนดสำหรับการอื่นต่อไปอีกหลายอย่าง ได้แก่ใช้เป็นเครื่องกำหนดสิทธิและหน้าที่ของประชาชนในสังคมเป็นต้น กล่าวคือ ในระบอบสังคมศักดินาจะมีการแบ่งคนออกเป็น 2 ชั้น ผู้ที่มีศักดินาตั้งแต่ 400 ไร่ขึ้นไป เรียกกันทั่วไปว่าผู้ดี มีสิทธิต่าง ๆ บางประการเหนือผู้ที่มีศักดินาดำกว่านั้น อาทิ เช่นตนเองและบุคคลในครอบครัวไม่ต้องถูกเกณฑ์ไปใช้งานในราชการ นอกจากนั้นเมื่อมีคดีความถึงโรงศาล ผู้ที่เป็นผู้ดีก็มีสิทธิส่งทนายไปว่าความแทนตนได้ ไม่ต้องไปศาลด้วยตนเองเว้นแต่ในกรณีที่เกิดความนั้นเป็นอาญาแผ่นดิน อย่างไรก็ตามที่สูงนั้นมีไม่ว่าจะมีแต่คุณหรือสิทธิต่าง ๆ เสมอไปเท่านั้น หากแต่มีภาระหน้าที่ประกอบไปด้วย ยกตัวอย่างเช่น ผู้ที่มีศักดินาสูงไปทำร้ายผู้มีศักดินาดำกว่า เมื่อศาลพิพากษาให้ผู้มีศักดินาสูงเป็นผู้แพคดีแล้ว ค่าปรับที่ต้องเสียนั้นจะต้องใช้ศักดินาอันสูงของจำเลยนั่นเองคุณเข้าไปด้วย และผู้ที่มีศักดินาสูงนั้นก็จะต้องรับผิดชอบต่อ

1/ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาบำรงภูวณราชานุภาพ, คำอธิบายใน พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1 ตอน 1 (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, พ.ศ.2495) หน้า 403-4

พระเจ้าแผ่นดินในการที่จะควบคุมคนไว้จำนวนหนึ่งให้มีกำลังและร่างกายสมบูรณ์พอที่จะใช้ในราชการทัพหรือราชการอื่น ๆ ได้ จำนวนคนที่ผู้มีศักดิ์นาสูงจะต้องรับผิดชอบนั้นก็คำนวณด้วยศักดิ์นานั้นเอง ถ้าศักดิ์นาสูงก็ยิ่งต้องรับผิดชอบคนมาก ความรับผิดชอบนั้นหมายถึงรับผิดชอบในความเป็นอยู่ ความผาสุก และความปลอดภัยของบุคคลเหล่านั้น ถ้าบุคคลที่อยู่ในสังกัดเกิดต้องคดีก็เป็นหน้าที่ของผู้มีศักดิ์นาสูงที่ควบคุมอยู่ต้องไปแก้คดีด้วย ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ ศักดินาของบุคคลนั้นไม่ว่าจะสูงปานใดก็ตามก็เป็นเรื่องของตัวบุคคลนั้นเท่านั้น มิได้ตกทอดมาถึงบุตรหลานในทำนองมรดกสืบต่อกันได้ เพราะศักดิ์นานั้นตายไปกับตัวบุคคล และจะมีมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับความประพฤติและการทำงานของตัวบุคคลนั้นนั่นเอง

ในสมัยอยุธยา นั้น ถึงแม้ว่าการปกครองจะเป็นรูปแบบสมบูรณาญาสิทธิราช ดังเช่นสมัยสุโขทัย แต่ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลแบบครอบครัวหมดไปกลายเป็นความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเข้มงวดขึ้น โดยมีตัวบทกฎหมายบังคับถึงความรับผิดชอบของบุคคลตามลำดับชั้น ประชาชนในสมัยนี้ จึงมีอิสระน้อยกว่าแต่ก่อน

ปัจจัยการผลิต

เนื่องจากในสมัยอยุธยานี้ กิจกรรมการผลิตก็ยังคงเป็นแบบการเกษตรเช่นเดียวกับสมัยสุโขทัย และลักษณะการผลิตก็ได้พัฒนาขึ้นไปอีก ทำให้ปัจจัยการผลิตที่สำคัญก็ยังคงเป็นที่ดินและแรงงานอยู่เช่นเดิม โดยที่ปัจจัยการผลิตในรูปทุนและการประกอบการนั้นมีความสำคัญน้อยและถ้ามีก็มักเป็นในการผลิตของชาวต่างชาติมากกว่า

(1) ที่ดิน

ในสมัยอยุธยานั้น ที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ยังคงมีมากเมื่อเทียบกับจำนวนประชากร ดังนั้นผู้ที่ต้องการจับจองที่ดินทำมาหากินก็ยังคงทำได้โดยง่าย แม้ว่าตามหลักการแล้วจะถือว่าที่ดินเป็นของ “หลวง” ก็ตาม แต่ถ้าพระมหากษัตริย์ผู้มีได้มีพระราชประสงค์ในที่ดินนั้นเป็นพิเศษ จนต้องมีการเวนคืนแล้วราษฎรสามารถเข้าไปจับจองทำกินและมีสิทธิในการทำมาหากินบนผืนแผ่นดินนั้นตกทอดมาถึงลูกหลานได้ด้วย

การมีที่ดินอยู่มากมายนี้ทำให้ในบางครั้งมีการชักจูงใจให้ราษฎรเข้าไปจับจองที่ดินทำกินให้มากขึ้นด้วย ดังปรากฏในกฎหมายลักษณะขบถศึกของกฎหมายตราสามดวง ซึ่งมีอยู่มาตรานึ่งวางเกณฑ์ปูนบำเหน็จรางวัลให้แก่เจ้าหน้าที่ในราชการผู้ชักชวนส่งเสริมให้ราษฎรเข้าจับจองป่าดงทุ่งว่างเป็นที่ทำมาหากินอีกด้วย^{2/}

---

^{2/} ร. แลงการ์ด, “ลักษณะขบถศึก”, กฎหมายตราสามดวง, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, หน้า 467

ตามกฎหมายในสมัยอยุธยา การเข้าไปจับจองถือครองที่ดิน ต้องมีการแจ้งให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองทราบก่อน เมื่อแจ้งแล้ว เจ้าหน้าที่จะออกมาวัดที่ทางแล้วออกโฉนดไว้ให้เป็นหลักฐาน ถ้าไม่แจ้งจะมีโทษ ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ในการเก็บภาษีอากรนั่นเอง^{3/}

กฎหมายเกี่ยวกับที่ดินในสมัยอยุธยานี้มีไว้ละเอียดมาก แสดงถึงการมีข้อกำหนดกฎเกณฑ์อย่างแน่ชัดป้องกันการขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้น และเพื่อสะดวกในการบังคับบัญชาจัดเก็บภาษีอากรด้วย ซึ่งแสดงถึงว่าในสมัยอยุธยา ประชากรอาจมีความหนาแน่นกว่าสมัยสุโขทัย ถึงแม้ที่ดินรกร้างว่างเปล่าจะยังมีอยู่มาก แต่ในที่บางแห่งซึ่งอุดมสมบูรณ์และทำเลดีก็อาจมีผู้แก่งแย่งกันได้ จึงต้องมีการออกกฎหมายไว้ให้ชัดเจน เช่นกรณีที่มีผู้ละทิ้งบ้านเรือนที่ดินไปแล้วมีผู้อื่นเข้าไปทำประโยชน์จากที่ดินนั้นก็ยกสิทธิให้ ยกเว้นแต่ในกรณีที่ละทิ้งที่ดินไปเนื่องจากถูกเกณฑ์ไปในงานหลวงก็ยังมีสิทธิกลับมาครอบครองที่ดินได้ดั้งเดิม เป็นต้น

ในสมัยอยุธยานี้มีกฎหมาย ระบุชัดห้ามการซื้อขายที่ดิน ซึ่งก็คงไม่เป็นอุปสรรคต่อการผลิตทางการเกษตร เนื่องจากยังมีที่ดินรกร้างว่างเปล่าสำหรับผู้ที่มีกำลังจะบุกเบิกทำเป็นเรือสวนไร่นาได้อยู่ และการซื้อขายที่ดินในสมัยนั้นก็อาจไม่จำเป็นต้องมีก็เป็นได้

(2) แรงงาน

สำหรับแรงงานเพื่อการผลิตของสามัญชนทั่วไป เช่นในการทำการเกษตรของครอบครัวนั้น แรงงานที่ใช้ก็คงเป็นแบบเดียวกับสมัยสุโขทัย คือใช้แรงงานภายในครอบครัว และใช้วิธี “ลงแขก” ช่วยกันทำงานด้วยในยามที่ต้องการใช้แรงงานมากเป็นพิเศษ แรงงานในส่วนนี้นั้น ถ้าเป็นชายก็จะต้องขึ้นกับการเกณฑ์แรงงานบังคับของราชการตามระบบไพร่ด้วยกล่าวคือ ในช่วงที่ผู้ชายในท้องถิ่นถูกเกณฑ์เข้าไปทำงานหลวง แรงงานในท้องถิ่นก็จะขาดไป ทำให้การผลิตต่าง ๆ โดยเฉพาะการเกษตร ทำได้ไม่เต็มที่ และแรงงานเด็กและสตรีต้องมีบทบาทมากขึ้นในการผลิต

สำหรับในด้านแรงงานบังคับตามระบบไพร่นั้น มีกฎเกณฑ์แน่นอนมากกว่าสมัยสุโขทัย กล่าวคือ กำหนดให้ราษฎรต้องมีการจดทะเบียนขึ้นสังกัดกับมูลนายและห้ามการย้ายถิ่นที่อยู่ ซึ่งสาเหตุที่มีการกำหนดกฎเกณฑ์ เช่นนี้ขึ้น คงเป็นเพราะความจำเป็นในการจะเรียกหากำลังผู้คนในเมื่อเกิดเหตุฉุกเฉิน การจะเรียกกระดมประชาชนในยามเร่งด่วนทำได้ยาก ถ้าปล่อยให้ประชาชนอยู่กระจัดกระจาย ดังนั้นจึงต้องมีการควบคุมเป็นหมวดหมู่โดยมีมูลนายรับผิดชอบ ฝึกฝนให้รู้จักหน้าที่ไว้ นอกจากนั้นผู้ที่เป็นมูลนายนั้นยังต้องมีหน้าที่ควบคุมดูแลความประพฤติของผู้ที่อยู่ใต้ปกครองด้วย เพราะความผิดของไพร่ได้บังคับนั้น มูลนายต้องรับผิดชอบ การ

3/ ร. แลงการ์ด, “ลักษณะเบ็ดเสร็จ”, เรื่องเดิม, หน้า 232-2

กำหนดเช่นนี้ ย่อมทำให้การปกครองง่ายขึ้น อีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้มีการออกกฎเกณฑ์ให้คนต้องสังกัดมูลนายแน่นอนก็คือ ในสมัยนั้นยังไม่มีประเพณีการให้เงินเดือนแก่ข้าราชการ ขุนนาง และเจ้านายต่าง ๆ ก็ได้อาศัยแรงงานตามระบบไพร่ตัวเองเพื่อใช้ในการผลิตอาหารและสิ่งของต่าง ๆ ในการเลี้ยงดูคนใต้บังคับบัญชาและเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับตนเองและครอบครัว เป็นสิ่งตอบแทนการรับราชการ

ในส่วนของประชากรที่ถูกเกณฑ์แรงงานตามระบบไพร่นั้น ถ้ามองดูในอีกแง่หนึ่งแล้ว ก็เป็นการเสียภาษีแบบหนึ่งนั่นเอง เพียงแต่เป็นการเสียภาษีด้วยแรงงาน ไม่ต้องเสียเป็นเงินเท่านั้น ซึ่งปรากฏว่าในระยะหลังก็มองเห็นได้ชัดขึ้นกว่า การเกณฑ์แรงงานกับการเก็บภาษีนั้น มีลักษณะเดียวกัน ในเมื่อมีการอนุญาตให้ชำระเงินแทนการถูกเกณฑ์แรงงานได้

สำหรับการเกณฑ์แรงงานตามระบบไพร่นี้ แต่เดิมชายอายุ 15 ปีจะต้องมาตรวจวัด ส่วนสูง ถ้าได้ 2 สอกืบ ก็ต้องขึ้นบัญชีรับราชการ ซึ่งมีการแยกไพร่ไว้เป็น 2 ประเภทคือ

(ก) ไพร่สม คือไพร่ขึ้นทะเบียนสังกัดเจ้านายและขุนนาง จำนวนไพร่สมที่สังกัดขึ้นอยู่กับตำแหน่งหรือยศศักดิ์ทางราชการ ถ้าตำแหน่งสูงก็จะมีไพร่สมสังกัดมากและลดหลั่นลงมาเป็นลำดับ ไพร่สมเหล่านี้จะต้องทำงานตามที่มีมูลนายต้องการ เช่น ทำการก่อสร้าง ทำการเพาะปลูก ฯลฯ หรือกรณีที่เจ้านายออกรบโดยเป็นแม่ทัพนายกอง พวกไพร่สมก็จะต้องติดตามไปด้วย นอกจากนี้ไพร่สมยังต้องทำงานให้หลวงอีกปีละ 1 เดือน ไพร่สมอาจเปลี่ยนมูลนายใหม่ได้ แต่ต้องได้รับอนุญาตจากมูลนายเก่าหรือหลวงเสียก่อนและเมื่อมูลนายเสียชีวิตลง ไพร่สมของมูลนายผู้นั้นก็ต้องถูกโอนมาเป็นไพร่หลวง

(ข) ไพร่หลวง คือไพร่ที่สังกัดพระมหากษัตริย์โดยตรง ไพร่ประเภทนี้ถูกจัดขึ้นทะเบียนเนื่องจากไม่มีมูลนายเจ้าสังกัด หรือเป็นไพร่สมที่มูลนาย ถึงแก่ความตาย ไพร่หลวงนี้เมื่อถูกเกณฑ์แล้วจะถูกจัดเข้าสังกัดกรมกองในแต่ละกรมกองนี้มีเจ้ากรม ปลัดกรม และสมุหบัญชี บังคับบัญชา กรมยังแบ่งออกเป็นหมวด หมวดแบ่งออกเป็นหมู่ มีเจ้าหมวดนายหมู่ควบคุม คนในหมวดหมู่กรมไหน ถ้ามีลูกโตขึ้นก็ต้องรับราชการในหมวดหมู่นั้น เรียกว่าลูกหมู่ ถ้าลูกหมู่ผู้หญิงไปได้คนกรมอื่นเป็นสามีก็มีกฎหมายตัดสินว่าลูกที่เกิดขึ้นจะสังกัดอยู่กรมใดอีก

ไพร่หลวงนี้แม้จะมีมูลนายควบคุมอยู่ แต่ก็ไม่ได้ให้มูลนายเอาไปใช้สอยส่วนตัวเกินกำหนดในสมัยอยุธยา นั้น ไพร่หลวงต้องทำงาน 6 เดือนใน 1 ปี เรียกว่า “เข้าเดือน” ก็ต้องเข้ามารับราชการเดือนหนึ่งแล้วจึงมีอิสระกลับไปประกอบอาชีพเดือนหนึ่งสลับกันไป ผู้ที่เป็นไพร่หลวงจะต้องรับราชการในลักษณะนี้ตลอดไปจนกว่าจะอายุ 70 ปี หรือมีบุตรเป็นชายฉกรรจ์ขึ้นทะเบียนเป็นไพร่หลวงแล้ว 3 คน ผู้ที่เป็นบิดาก็จะได้รับการผ่อนผันให้พ้นจากราชการ

พวกไพร่หลวงที่ต้องเข้ารับราชการนี้ทำหน้าที่ราชการต่าง ๆ กัน สุดแล้วแต่กรมกองที่ตนสังกัด บางคนก็ทำหน้าที่ทหาร เช่น ทหารล้อมวัง แต่ถ้าสังกัดกรมกองอื่น เช่น กรมช่าง

สิบหมื่นก็ทำงานช่าง และปรากฏว่าถ้าเป็นผู้มีฝีมือดีหรือทำหน้าที่ราชการได้ดี ก็จะได้รับเบี้ยหวัดตลอดจนได้เลื่อนศักดิ์นามยศฐานบรรดาศักดิ์เป็นขุนนางต่อไป กิจการสาธารณะต่าง ๆ เช่น การสร้างประสาทราชวัง ตลอดจนน้อมค่าย ถนนหนทาง คลอง สะพาน ก็สำเร็จไปได้ด้วยแรงไพร่หลวงทั้งสิ้น การเกณฑ์แรงงานใช้แบบนี้มองในแง่การคลังรัฐบาลแล้วก็เหมือนกับการเก็บภาษีนั่นเอง เพียงแต่เก็บภาษีมาเป็นแรงงานมิใช่เงินทอง แต่ในสมัยกลางแห่งกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา ซึ่งบ้านเมืองสงบจากสงครามทางราชการอนุญาตให้คนที่ไพร่หลวงนั้นเสียเงินจำนวนหนึ่งให้แก่ทางราชการแทนการเข้ามาทำงานได้เรียกว่าเงินค่าราชการ

เงินค่าราชการนั้นทำให้เกิดประโยชน์แก่บุคคลหลายฝ่าย ผู้ที่เป็นเจ้าขุนมูลนายตามกรมกองต่าง ๆ ซึ่งมีทรัพย์หรือรายได้มาก ก็มักจะเสียเงินค่าราชการให้แก่คนที่อยู่ในสังกัด แล้วเอาคนเหล่านั้นไปใช้สอยในกิจการของตน หรือผู้ที่มีฐานะดีเป็นช่างไม้หรือช่างทองต่าง ๆ ที่มีฝีมือตลอดจนผู้ที่มีไร่นามากก็อาจยอมเสียเงินค่าราชการตามที่ทางราชการเรียกร้อง เพื่อยกเว้นตนเองไม่ต้องเสียเวลาเข้าไปรับราชการตามกรมกอง และสามารถที่จะกระทำกิจกรรมการงานของตนเองให้เกิดประโยชน์ได้ตลอดปี เงินค่าราชการนี้น่าจะเป็นสาเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้กรุงศรีอยุธยาต้องร่วงโรยไปในทางด้านกำลังคน จนไม่สามารถสู้ข้าศึกศัตรูได้เข้มแข็งเหมือนในสมัยแรกเริ่ม และทำให้ระบบศักดินานั้นกลายเป็นเพียงจักรกลอย่างหนึ่งในการเก็บภาษีเท่านั้น มิได้มีความหมายในการรวบรวมกำลังคนไว้ป้องกันประเทศหรือใช้ในราชการอื่นอีกต่อไป

ตามหัวเมืองที่อยู่ไกลพระนครออกไปนั้น การที่จะเกณฑ์ผู้เป็นไพร่หลวงเข้ามารับราชการย่อมไม่สะดวก ด้วยเหตุนี้จึงมีระบบการยอมให้ไพร่พลส่งสิ่งของได้แทนแรงงานที่ต้องมาเข้าเฝ้ารับราชการเป็นต้นว่า ไพร่พลพวกใดตั้งอยู่ในภูมิลำเนาที่มีป่าไม้ ก็ยอมให้ตัดไม้ที่ต้องการใช้ในราชการส่งลงมาให้ โดยกำหนดว่าต้องส่งคนละเท่าไร ไม้ นั้นเรียกว่าไม้ส่วย เมื่อผู้ใดส่งส่วยแล้วก็ ไม่ต้องรับราชการตามกำหนด ซึ่งยอมต้องเป็นความยินดีพอใจของพวกไพร่พลที่อยู่ไกลเป็นธรรมดา หัวเมืองที่มีวัตถุบางอย่างที่เป็นประโยชน์แก่ทางราชการ เช่น ตะกั่ว ดีบุก หรือดินประสิว ส่วนมากมักจะเป็นหัวเมืองที่มีไพร่ชนดินนี้ซึ่งเรียกว่า “ไพร่ส่วย” ทั้งสิ้น

ในเศรษฐกิจสมัยโบราณซึ่งปัจจัยการผลิตที่สำคัญมีเพียงแรงงานและที่ดินนั้น ในขณะที่ที่ดินมีเหลือเฟือ ฐานะทางเศรษฐกิจของสังคมก็ย่อมขึ้นอยู่กับแรงงานเป็นปัจจัยสำคัญ เมื่อแรงงานส่วนใหญ่ต้องถูกเกณฑ์ไปตามระบอบสังคมและกฎหมายที่มีอยู่ในขณะนั้น เศรษฐกิจก็ยากที่จะขยายตัวออกไปไม่ได้ เศรษฐกิจจะดีขึ้นหรือทรุดโทรมลงก็สุดแล้วแต่ความมากน้อยของแรงงานในเมืองต่าง ๆ ที่ถูกเกณฑ์เอาไป ในยุคที่มีการสงครามติดต่อกันช้านาน เศรษฐกิจของเมืองต่าง ๆ ก็จะต้องทรุดโทรมลงอย่างไม่เป็นปัญหา เพราะแรงงานชายฉกรรจ์ถูกเกณฑ์ไปใช้ในราชการทัพล้ำเสียหมด ผลผลิตภายใต้สภาพการณ์เช่นนี้ก็คงจะไม่ดีนักและเป็นไปไม่ได้เต็มที่ หรือถึงแม้ในยามสงบ ผลผลิตจะได้ผลมากน้อยเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับความต้องการแรงงานแห่ง

กรุงศรีอยุธยาแน่นอน ถ้ามีการสร้างปราสาทราชวัง ป้อมค่าย วัดวาอาราม ตลอดจนถนนและคลองมากขึ้นเพียงไรก็หมายความว่าแรงงานเพื่อการผลิต ก็จะต้องลดน้อยลงไปเพราะถูกเกณฑ์ไปใช้ในด้านอื่นเสีย

นอกจากแรงงานไพร่แล้ว ในสมัยอยุธยายังมีแรงงานอีกชนิดหนึ่งที่สำคัญคือแรงงานทาส แรกเริ่มนั้นทาสส่วนใหญ่ก็คงเป็นทาสเชลยที่ได้มาจากการสู้รบนั่นเอง ต่อมาจึงเกิดทาสประเภทอื่นขึ้น เนื่องจากความจำเป็นทางเศรษฐกิจ ทำให้ต้องมีการขายตัวเองหรือบริวารลงเป็นทาสในสมัยอยุธยานั้นแบ่งทาสออกเป็น 7 ประเภท คือ

(1) **ทาสสินไถ่** หมายถึงผู้ที่ขายตัวเอง หรือถูกผู้ปกครองนำมาขายเป็นทาส หรือเป็นทาสที่นายเงินเดิมนำไปขายทอดตลาด การขายทาสนี้อาจเป็นขายขาดเลยคือไถ่ถอนคืนไม่ได้ หรืออาจเป็นการขายฝากซึ่งสามารถไถ่ถอนคืนได้ และในกรณีที่ผู้ถูกขายเป็นทาสเป็นไพร่หลวง ทาสผู้นั้นก็จะถูกเกณฑ์ไปทำงานให้หลวงด้วย

(2) **ทาสในเรือนเบี้ย** หมายถึงเด็กที่เป็นลูกทาสต้องเป็นทาสโดยกำเนิดแต่ถ้าบิดาของเด็กไม่ได้เป็นทาส ก็อาจไถ่ถอนลูกให้เป็นอิสระได้ โดยจะได้การลดค่าตัวให้ 1 ใน 3 ในฐานะที่พ่อเป็นไท

(3) **ทาสที่ช่วยไถ่จากทัณฑ์โทษ** หมายถึงผู้ที่ต้องโทษปรับแล้วไม่มีเงินจ่ายค่าปรับให้ ถ้ามีผู้มีเงินเอามาจ่ายให้แทน ก็สามารถเอาบุคคลนั้นไปเป็นทาสได้

(4) **ทาสที่ช่วยไถ่จากทุกข์ภัย** ถ้าในปีใดเกิดภัยธรรมชาติ เช่น ฝนแล้งหรือน้ำท่วม ผู้ที่ไม่มีพืชผลเลี้ยงชีพ ถ้าต้องมาพึ่งพาอาศัยมูลนายเพื่อยังชีพ หากไม่มีใช้คืนก็อาจต้องขายตัวเองเป็นทาส

(5) **ทาสเชลย** เป็นทาสที่ได้จากการไปรบทัพจับศึกแล้วกวาดต้อนเชลยมาได้ ขุนนางที่มีความดีความชอบในราชการสงครามก็อาจได้รับพระราชทานเชลยบางส่วนให้เป็นทาสใช้งานเป็นการตอบแทน

(6) **ทาสที่ได้ด้วยการรับมรดก** เป็นทาสที่เมื่อนายเดิมเสียชีวิต ไปก็เป็นมรดกตกทอดเป็นทาสของทายาทสืบต่อไป

(7) **ทาสที่มีผู้ให้** เป็นทาสที่นายเงินอาจยกให้กับผู้อื่น ทาสนั้นก็ต้องรับใช้นายใหม่ต่อไป

การผลิตทางการเกษตร

ในสมัยอยุธยานี้ลักษณะการผลิตทางการเกษตรก็คงจะไม่เปลี่ยนแปลงไปจากสมัยสุโขทัยมากนัก คือ ยังคงปลูกข้าวเป็นหลัก และมีการทำสวนผลไม้ ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ทำการประมงอยู่ด้วยโดยทั่วไป จากการที่สภาพภูมิศาสตร์ของกรุงศรีอยุธยานั้นอยู่ในที่ราบลุ่มภาคกลางอันอุดมสมบูรณ์ จึงเหมาะสมกับการทำการผลิตทางการเกษตรเป็นอย่างยิ่ง

ในระยะแรก ๆ ผลผลิตทางการเกษตรที่ผลิตได้ในสมัยอยุธยา ก็คงถูกใช้บริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก โดยส่วนที่เหลือก็จะนำออกขายยังตลาดในท้องถิ่น ผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคนี้คงมีมากพอสมควรและอาจมีผู้ที่ตั้งเป้าหมายเกินผลิตส่วนหนึ่งเพื่อการค้าด้วย ทำให้ปรากฏว่ามีผลิตผลทางการเกษตรวางขายเป็นประจำในตลาดในเมืองและต่อมาเมื่อมีการค้าติดต่อกับต่างประเทศมากขึ้น ก็ปรากฏว่าได้มีการผลิตสินค้าเกษตรบางอย่างเพื่อส่งออกด้วย ซึ่งสินค้าเกษตรที่มีการส่งออกอย่างสำคัญก็คือข้าวอันเป็นสินค้าที่ต่างประเทศต้องการมากดังปรากฏหลักฐานจากเอกสารของพ่อค้าชาวฮอลันดา ใน พ.ศ. 2177^{4/} ซึ่งทำการค้ากับกรุงศรีอยุธยาโดยมีข้าวเป็นสินค้าที่ฮอลันดาต้องการมากอย่างหนึ่ง

สำหรับในกระบวนการผลิตทางการเกษตรนั้น ในกรณีที่เป็นการผลิตของสามัญชนทั่วไป การผลิตก็ทำโดยแรงงานในครอบครัวและการร่วมมือกันทำงานตามประเพณี ส่วนในการผลิตของขุนนางเจ้านาย และการผลิตในที่ดินของพระมหากษัตริย์นั้นก็ใช้แรงงานไพร่และทาสในการผลิต

การผลิตทางอุตสาหกรรม

ในสมัยอยุธยานั้น การอุตสาหกรรมคงไม่ได้พัฒนาไปกว่าสมัยสุโขทัยมากนัก ผลผลิตส่วนใหญ่ก็ยังคงเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนประเภทที่ทำเพื่อใช้ในครอบครัวเป็นหลักเช่นเดิม โดยที่แรงงานที่ใช้ก็เป็นแรงงานในครัวเรือนในยามว่างจากการทำการเกษตร และจากการถูกเกณฑ์เข้ารับราชการ ด้วยเหตุที่แรงงานชายส่วนใหญ่ในสมัยอยุธยานั้นต้องถูกเกณฑ์เข้ารับราชการถึงปีละ 6 เดือน ดังนั้นหน้าที่ในการผลิตด้านอุตสาหกรรมในครัวเรือนนั้นจึงเป็นภาระตกหนักกับแรงงานสตรีและเด็กเป็นอันมาก

ในส่วนของแรงงานชายฉกรรจ์ที่ถูกบังคับเกณฑ์ไปตามระบบไพร่นั้น ไม่ว่าจะเป็ไพร่หลวงหรือไพร่สมก็จะมีผู้ที่ถูกกำหนดให้ทำหรือถูกฝึกฝนให้ทำกิจกรรมทางอุตสาหกรรมด้วย โดยส่วนใหญ่จะเป็นอุตสาหกรรมประเภทต้องใช้ฝีมือ เช่นช่างทองรูปพรรณ ช่างแกะสลัก เป็นต้น ข้อที่น่าสังเกตก็คือ ผลผลิตที่เกิดจากกิจกรรมทางอุตสาหกรรมนี้ส่วนใหญ่เป็นผลผลิตที่ไม่ได้ผ่านตลาดไม่มีการซื้อขาย

อย่างไรก็ตาม ยังมีผลผลิตทางอุตสาหกรรมบางประเภทที่ถูกนำออกวางขายในท้องตลาดอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในเขตนครหลวง ผลผลิตเหล่านี้ได้แก่ สิ่งของเครื่องใช้ในครัวเรือนต่าง ๆ เช่น เสื้อผ้า เครื่องจักสาน เครื่องเหล็กที่ใช้ในครัวเรือน เช่นมีด และอาวุธต่าง ๆ ซึ่งในกรณีของเครื่องเหล็กนั้น ได้ปรากฏว่ามีบางท้องถิ่นมีความชำนาญเฉพาะในการผลิต และ

---

^{4/} กรมศิลปากร, เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา, น.ส. นันทา สุตกุล แปล (กรุงเทพฯ : กุรุสภา, 2513) หน้า 103

ทำการผลิตเพื่อการค้าอย่างกว้างขวางจนขึ้นชื่อคือหมูบ้านอรุณฤกษ์ ซึ่งยังมีชื่อในด้านการผลิตเครื่องเหล็ก เช่น มีดและดาบ มาจนปัจจุบัน

การค้า

ในสมัยอยุธยาเสรีภาพในการค้านั้นมีจำกัดกว่าในสุโขทัยมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านการค้าภายในหรือการค้าต่างประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากรัฐได้เข้ามาแทรกแซงในกิจกรรมทางการค้าเป็นอันมากนั่นเอง

(1) การค้าภายในประเทศ

ลักษณะของการค้าภายในประเทศนั้นส่วนใหญ่คงเป็นการค้าขายผลผลิตการเกษตรส่วนเกินต้องการซึ่งมีวางขายตามตลาดทั่วไป การค้าตามตลาดเช่นนี้ผู้ขายคงเป็นสตรีเป็นส่วนมากเนื่องจากผู้ชายถูกเกณฑ์ตามระบบไพร่เป็นเวลานาน นอกจากนั้นสินค้าบางประเภทก็อาจเป็นการขายโดยเปิดเป็นร้านขนาดเล็กขายของเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เป็นประเภทสินค้าอุตสาหกรรม เช่น ผ้า ถ้วยชาม เครื่องแก้ว เครื่องทองเหลือง เป็นต้น การค้าอีกประเภทหนึ่งที่มีอยู่ก็คือการนำสินค้าเดินทางไปเร่ขายตามท้องถนนที่ห่างไกลออกไปจากเมืองหลวง ซึ่งพ่อค้าเร่ในลักษณะนี้ บางกลุ่มจะเป็นชาวต่างชาติเช่นชาวจีน

ในด้านการค้าภายในนี้ ในบางรัชสมัยปรากฏหลักฐานว่ารัฐบาลได้เข้ามาควบคุมการค้าในหลายด้านเช่น ในสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้มีบทบัญญัติห้ามขายสินค้าแพงกว่าราคาที่กำหนด ซึ่งผู้ที่ละเมิดด้วยการซื้อถูก ขายแพงก็จะถูกลงโทษตามกฎหมาย อย่างไรก็ตามไม่มีหลักฐานกำหนดไว้แน่นอนว่า มีการกำหนดราคาควบคุมในสินค้าใดบ้าง

การค้าภายในของสมัยอยุธยา นี้ คงจะมีเสรีน้อยกว่าในสมัยสุโขทัย เพราะมีการตั้งด่านเก็บภาษีในการขนส่งสินค้าผ่านไม่ว่าจะเป็นทางน้ำหรือทางบก และการวางสินค้าขายในท้องตลาดก็จะต้องเสียภาษีด้วย

(2) การค้ากับต่างประเทศ

การค้าติดต่อกับต่างประเทศนั้น ในสมัยเมื่อแรกสร้างกรุงศรีอยุธยา ซึ่งยังไม่มี การติดต่อกับชาติตะวันตก การค้าต่างประเทศนั้นก็มิอยู่แล้ว โดยเป็นการไปมาค้าขายกับจีน อินเดีย ชวา มลายู ตลอดจนเปอร์เซีย และลังกา เป็นต้น การค้าเช่นนี้ทางฝ่ายไทยส่วนใหญ่เป็นการค้าของพระมหากษัตริย์ในลักษณะการ “แต่งสำเภาหลวง” ออกไปค้าขายทางทะเล เรื่องแต่งสำเภาหลวงนี้ คงมีมาช้านานแล้ว เพราะกฎหมายในรัชสมัย สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1998) ก็มีปรากฏตำแหน่งศักดิ์นาของเจ้าหน้าที่ประจำสำเภาหลวงแล้ว

ชาติตะวันตกเริ่มเข้ามาค้าขายติดต่อกับไทยในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 โดยชาติโปรตุเกสเข้ามาเป็นชาติแรก แต่ระยะที่การค้าติดต่อกับชาติตะวันตกมีมากนั้นก็ตั้งแต่รัชสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถ เป็นต้นไป จนถึงรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชซึ่ง

กล่าวได้ว่าการค้าระหว่างประเทศของกรุงศรีอยุธยาได้เจริญถึงขีดสุด เนื่องจากในระยะนี้เป็นยามที่บ้านเมืองสงบจากภาวะศึกสงครามเป็นเวลายาวนาน

(ก) การค้าขาเข้า

สำหรับสินค้าจากต่างประเทศที่ส่งมาขายในกรุงศรีอยุธยานั้น เมื่อมีเรือต่างประเทศเข้ามาจะมีเจ้าพนักงานของหลวงลงไปตรวจดูก่อนว่ามีสินค้าที่รัฐบาลต้องการหรือไม่ ถ้าพบว่ามีก็คัดไว้ห้ามมิให้ขายแก่ผู้หนึ่งผู้ใด ส่วนสินค้าที่รัฐบาลไม่ต้องการจึงยอมให้จำหน่ายกับคนทั่วไป ของที่รัฐบาลจะซื้อนั้นมี 2 ประเภทคือ ประเภทหนึ่ง เป็นของที่ทางราชการต้องการจริง ๆ เช่น อาวุธยุทธภัณฑ์ และของจำเป็นต้องใช้ในราชการ อีกชนิดหนึ่งเป็นของที่ทางราชการพิจารณาเห็นว่าจะขายเอากำไรได้ก็จะซื้อไว้เพื่อขายต่อไป มูลเหตุเดิมของธรรมเนียมเช่นนี้ ก็เพื่อรักษาความปลอดภัย เพราะเรือต่างประเทศนำอาวุธเข้ามามากมายโดยเฉพาะปืน รัฐจึงผูกขาดซื้อเสียเองทั้งหมด ต่อมาการผูกขาดนี้ จึงขยายตัวออกไปถึงสินค้าประเภทอื่น ๆ ด้วย เป็นเหตุให้ต้องตั้งพระคลังสินค้าขึ้นในรัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2173-2198) เพื่อเก็บรักษาสินค้าที่รัฐบาลเลือกซื้อมาจากเรือของชาวต่างประเทศ ธรรมเนียมการลงไปผูกขาดซื้อในเรือเช่นนี้พ่อค้า ชาวตะวันตกส่วนใหญ่ก็พอใจ ดังปรากฏในรายงานของพ่อค้าฮอลันดา ในปี พ.ศ. 2155 ว่า “...ข้าพเจ้าไม่เห็นว่ามันจะบังเอิญอะไรที่จะขายให้แก่พระเจ้าแผ่นดิน เพราะพระองค์ไม่เคยที่จะทรงเอาสิ่งใดโดยไม่จ่ายเงินให้อย่างงาม”^{5/}

ธรรมเนียมการผูกขาดซื้อสินค้าบางประเภทโดยรัฐบาลนี้ทำให้มักปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารอยู่เสมอว่า มีเรือต่างประเทศนำปืนเข้ามาถวาย ทั้งนี้เพราะปืนเป็นของต้องการในราชการ และจะยอมให้ผู้อื่นสะสมมิได้ เมื่อมีเข้ามารัฐบาลต้องบังคับซื้อ และอาจทำให้ราคาต่ำ แต่ถ้าเป็นของถวาย เจ้าของจะได้รับสิ่งตอบแทนคุ้มราคาปืน และยังจำหน่ายสินค้าอื่นได้สะดวกด้วย เพราะถือเป็นความดีความชอบในการนำปืนมาถวาย

สำหรับสินค้านำเข้ามานั้น ที่สำคัญก็ได้แก่ผ้าผืนแพรพรรณต่าง ๆ เครื่องถ้วยชาม เครื่องกระเบื้อง และอาวุธ ประเภทต่าง ๆ สินค้าเหล่านี้ผู้ที่สามารถซื้อได้ก็คือ พระมหากษัตริย์เจ้านาย และขุนนางต่าง ๆ เป็นสำคัญ เนื่องจากเป็นสินค้าต้องห้ามหรือไม่มีราคาแพงเกินกว่าที่สามัญชนทั่วไปจะสามารถซื้อหาได้

(ข) การค้าขาออก

การค้าสินค้าออกในสมัยอยุธยานั้นมีการควบคุมอย่างเข้มงวด โดยรัฐบาลผ่านทางพระคลังสินค้า กล่าวคือสินค้าหลายอย่างที่สำคัญนั้น ชาวต่างชาติจะติดต่อซื้อจากประชาชน

---

^{5/} กรมศิลปากร, เรื่องเดิม, หน้า 58

สามัญโดยตรงไม่ได้ และราษฎรผู้เสาะหาได้สินค้านั้น ๆ มาก็ต้องนำมาขายให้พระคลังสินค้าแห่งเดียวจะไปขายให้ผู้อื่นไม่ได้ ส่วนผู้ค้าขายไปต่างประเทศก็ต้องมารับซื้อไปจากพระคลังสินค้า ปรากฏว่าในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น สินค้าที่กำหนดว่าต้องขายโดยผ่านพระคลังสินค้า ก็คือ เนื้อไม้ หมากสด ตีบูก ผ่าง ดินประสิ่ว ตะกั่ว ช้าง และงาช้าง ส่วนสินค้าอื่นนอกจากนี้ ยอมอนุญาตให้ซื้อขายกันได้โดยเสรี อย่างไรก็ตามในบางครั้ง ข้าวเป็นสินค้าที่ต่างชาติต้องการ นั้นเกิดขาดแคลนภายในประเทศ ก็มีการประกาศห้ามนำข้าวออกไปอยู่เป็นระยะ ๆ ด้วย ดังปรากฏในจดหมายเหตุของฮอลันดา ใน พ.ศ. 2171 ว่า “ข้าวพิษพันธุ์ธัญญาหารขาดแคลน พระเจ้าแผ่นดินจึงไม่ทรงอนุญาตให้เอาข้าวออกนอกประเทศ”⁶⁷

ในส่วนผู้ที่ทำหน้าที่การค้าขายออกนั้น ทางฝ่ายไทยส่วนใหญ่เป็นในลักษณะการค้าของ หลวง มีการสร้างเรือกำปั่นหลวงสำหรับค้าขายจีน นอกจากนี้เจ้านายและขุนนางไทยที่มีทุนทรัพย์ต่างก็ต่อเรือกำปั่นไปค้าขาย ถึงเมืองต่างประเทศ โดยมีเรือไทยไปค้าขายทางตะวันตกจนถึงอินเดียทางใต้ลงไปจนถึงเกาะชวา และทางตะวันออกไปจนถึงเมืองญวน จีน และญี่ปุ่น

สำหรับชาวต่างประเทศที่เข้ามาดำเนินกิจการค้าต่างประเทศในกรุงศรีอยุธยา นั้น เดิมก็คงเป็นพ่อค้าจีน และแขก ซึ่งคงมีบทบาทในการค้ามาก จนปรากฏว่ามีตำแหน่ง ขุนนางจีน เป็นกรมท่าซ้าย ขุนนางแขกเป็นกรมท่าขวา ซึ่งเป็นตำแหน่งด้านการค้าต่างประเทศ ที่สำคัญในสมัยต่อ ๆ มา ก็ได้มีพ่อค้าชาติตะวันตกเข้ามามีบทบาทในด้านการค้าต่างประเทศมากขึ้น ชาติที่เข้ามามีบทบาททางการค้ามากที่สุดก็คือ ฮอลันดา และฝรั่งเศส โดยฮอลันดานั้นได้รับ สิทธิในการค้าได้ทั่วราชอาณาจักรในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ และได้ผูกขาดซื้อหนังโค หนังควาย ได้กระสำพัก และรังนก ตลอดจนถึงตูป ส่วนที่เหลือจากพระเจ้าแผ่นดินเก็บไว้ด้วย และในสมัย พระเพทราชา ก็ยังได้ผูกขาดซื้องาช้าง หมากและไม้หอมอีกด้วย อย่างไรก็ตามเนื่องจาก ฮอลันดาใช้สิทธิพลข่มขู่ไทยให้ต้องยอมให้สิทธิพิเศษต่าง ๆ ทำให้ไทยต้องเปิดสัมพันธไมตรีกับ ชาติตะวันตกอื่น ๆ อีก เพื่อถ่วงดุลอำนาจ ซึ่งก็ได้แก่ฝรั่งเศส ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์นั้น บริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศสได้รับอนุญาตให้เข้ามาทำการค้าในเมืองไทยได้โดยไม่ต้อง เสียภาษีขาเข้าออก แต่การส่งซื้อต้องซื้อจากคลังสินค้าของหลวงเพียงแห่งเดียว นอกจากนี้ฝรั่งเศสยังได้สิทธิผูกขาดในการค้าตูปที่เมืองถลางอีกด้วย

สินค้าออกที่สำคัญของไทยในสมัยอยุธยา นั้น ส่วนใหญ่เป็นสินค้านำเข้าจากต่างประเทศซึ่งเป็นที่ ต้องการของชาวต่างชาติ เช่น อำพัน ไม้หอมต่าง ๆ ไม้ฝาง ทองคำ เงิน พลอย ตะกั่ว งาช้าง

67/ กรมศิลปากร, เรื่องเดิม, หน้า 103

เครื่องเคลือบ น้ำตาล ข้าว หนังสือตัว เช่น หนังสือวาง น้ำตาลหม้อ ครั่ง ไม้สัก น้ำมันมะพร้าว กายาน นอกจากนี้ก็มีสัตว์ประเภท ช้าง ม้า ส่งออกอีกด้วย

กล่าวได้ว่า ในสมัยอยุธยาเป็นการค้ากับต่างประเทศรุ่งเรืองที่สุดในรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ถึงกับปรากฏว่า ได้ทรงวางแผนการเดินทางเรือเป็นการใหญ่ กล่าวคือ เจ้าพระยาโกษาธิบดี (ปาน) ซึ่งเป็นราชทูตเดินทางไปยังฝรั่งเศสนั้น ขากลับได้จ้างช่างเทคนิคในการเดินเรือและต่อเรือมาถึง 300 คน เพื่อสอนวิชาการเดินเรือและการต่อเรือสมัยใหม่ในเวลานั้น สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเห็นว่า อยุธยาและบางกอกเป็นท่าเรือเหมาะแต่เฉพาะสำหรับเดินเรือไปถึงจีนและญี่ปุ่นเท่านั้น จึงทรงใช้ช่างเทคนิคที่จ้างมาจากฝรั่งเศสนั้น สร้างท่าเรือและต่อเรืออย่างฝรั่ง ขึ้นที่เมืองมะริด เพื่อให้เรือเดินทะเลของไทยสามารถเดินทางค้าขายทางด่านมหาสมุทรอินเดียได้โดยสะดวก อย่างไรก็ตามภายหลังการสวรรคตของสมเด็จพระนารายณ์ ใน พ.ศ. 2231 นั้น แผนการเหล่านี้ก็ได้ถูกเลิกกลับไปหมดเนื่องจากความเกรงว่าอิทธิพลของชาติตะวันตก จะเข้ามามีมากเกินไปจนถึงขั้นเข้ายึดไทยเป็นเมืองขึ้น ดังนั้นสัมพันธไมตรีกับชาติตะวันตก จึงเสื่อมโทรมลงไปมาก การค้ามีแต่เพียงกับชาติตะวันตกด้วยกันเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ยังเกิดความวิตกว่าจะมีการเอาไม้ไปใช้ในการต่อเรือเดินทะเลมากเกินไป จนเกิดการขาดแคลน จึงมีข้อกำหนดไม่ให้ต่อสำเภานขนาดใหญ่ และเรียกเก็บค่าธรรมเนียมอย่างสูงในการต่อเรือ เพราะฉะนั้นการค้าทางทะเลของไทยที่เคยมีทีท่าว่าจะเจริญก้าวหน้า จึงหยุดชะงักลง ประจวบกับในช่วงต่อ ๆ มา ก็มีภาวะศึกสงครามกับพม่าโดยตลอด และทางตะวันตกก็มีภาวะสงครามในยุโรปสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 1 ด้วย พ่อค้าตะวันตกที่ไปมาค้าขายจึงมีน้อยมาก การค้าต่างประเทศของไทยได้เสื่อมโทรมลงทุกทีโดยไม่มีการฟื้นตัวขึ้นอีกเลย จนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าในปี พ.ศ. 2310

เงินตรา

เงินตราในสมัยอยุธยานั้นไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากสมัยสุโขทัยมากนัก ตามหลักฐานที่มีปรากฏนั้น ในสมัยอยุธยา หลวงเป็นผู้ผูกขาดทำเงินตรา ขุนนางหรือราษฎรที่มีเงิน จะใช้จ่ายโดยลำพังไม่ได้ ต้องส่งเงินไปให้เจ้าพนักงานหลอมเป็นตัวเงิน และตีตราเสียก่อน จึงจะใช้ได้ เงินร้อย ตำลึง ต้องเสียภาษีให้หลวงหกสลึง เป็นค่าทำเงิน ถ้าเงินที่ใช้จ่ายไม่มีตรา ผู้เป็นเจ้าของจะต้องถูกลงโทษ ฐานทำเงินปลอมถ้าจับได้ครั้งแรกให้ตัดนิ้วมือซ้าย ครั้งที่ 2 ตัดนิ้วมือขวา ครั้งที่ 3 ต้องโทษถึงตาย

เงินในสมัยอยุธยา มี 4 ชนิดคือ

ก) เงินพดด้วง รูปลักษณะคล้ายเงินพดด้วงสมัยสุโขทัย ต่างกันแต่ที่ตรงปลายทั้งสองเข้าหากันนั้นไม่แหลมเหมือนเงินพดด้วงสุโขทัย ที่ใช้กันมากก็มีราคา 1 บาท กึ่งบาท 1 สลึง 1 เพื่อ เงินพดด้วงทำขึ้นด้วยเนื้อเงินอย่างเดียวกันหมด ส่วนใหญ่ตีตราจักรกับตราประจำรัชกาล

เช่น ครุฑ ช้าง ตรี พุ่มดอกไม้ ราชวัตร กระต่าย สมอ หางหงส์ ฯลฯ

ข) เบี้ย เป็นเงินปลีก ส่วนมากเป็นเบี้ยเงินและเบี้ยนาง เบี้ยเหล่านี้พ่อค้านำมาขายจาก เกาะมัลดีฟของอินเดียและเกาะฟิลิปปินส์ ราคาเบี้ยจึงไม่แน่นอนขึ้น ๆ ลง ๆ ตามแต่จะมีพ่อค้า นำเบี้ยมาขายมาก ราคาเบี้ยอาจตกลงถึง 1000 เบี้ยต่อ 1 เฟื้อง และถ้ามีเบี้ยน้อย ราคาเบี้ยอาจ เกยสูงขึ้น ถึง 600 เบี้ยต่อเฟื้องก็มี

ค) ไพและคล้ำ ไม่ได้ทำด้วยเงิน แต่จะเป็นอะไรแน่นั้นไม่ปรากฏ

ง) เงินประทับ เป็นดินเผาตีตราต่าง ๆ ขนาดเท่าเหรียญสลึง และสองสลึง ปัจจุบัน ทำขึ้นใน พ.ศ. 2287 ในรัชสมัยของพระเจ้าบรมโกศ ใช้ต่างเบี้ย เนื่องจากเบี้ยขาดแคลน ตราที่พบมี ตราบัว กิณี กระต่าย ไก่ และราชสีห์

มาตราเงินสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นดังนี้คือ

200	เบี้ย	เป็น	1	ไพ
2	คล้ำ	เป็น	1	ไพ
4	ไพ	เป็น	1	เฟื้อง
2	เฟื้อง	เป็น	1	สลึง
4	สลึง	เป็น	1	บาท
4	บาท	เป็น	1	ตำลึง
20	ตำลึง	เป็น	1	ซัง
50	ซัง	เป็น	1	หาบ

การคลังของราชอาณาจักร

ในสมัยอยุธยาีระบบการจัดการรายได้และการใช้จ่ายของรัฐบาลเป็นไปอย่างชัดเจน และเข้มงวดกว่าสมัยสุโขทัยมาก อาจแยกพิจารณาด้านการคลังในสมัยอยุธยาออกเป็นทางด้านรายรับและรายจ่ายดังนี้

(1) รายได้ของรัฐบาล

แหล่งที่มาของรายได้รัฐบาลที่สำคัญในสมัยอยุธยามีดังนี้คือ

(ก) รายได้จากภาษีอากร ภาษีอากรในสมัยอยุธยานั้นแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท คือ

จังกอบหรือจกอบ คือภาษีสินค้าที่ผ่านเมืองหนึ่งไปอีกเมืองหนึ่ง เข้าใจว่าการขนส่งสินค้าส่วนใหญ่คงทำตามทางน้ำ จึงปรากฏหลักฐานในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ว่าได้ใช้วิธีเก็บภาษีจกอบตามขนาดเรือ คือวัดความยาวของเรือแล้วเก็บวาละ 1 บาท การเก็บภาษีจกอบนี้ทำโดยการตั้งด่านจัดเก็บตามเส้นทางที่ราษฎรใช้ในการขนส่งสินค้าไปมาอยู่เสมอ

อากร คือภาษีผลผลิต เรียกเก็บจากผลประโยชน์ที่ราษฎรทำมาหาได้ เช่น การทำนา ทำสวน ทำไร่ หรือการได้รับอนุญาตต่าง ๆ เช่น อนุญาตให้เก็บของป่า ทำการประมง ต้มกลั่นสุรา ตั้งบ่อนพนัน เป็นต้น

ประเภทของอากรเท่าที่มีหลักฐานแน่ชัดในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น มีดังต่อไปนี้

- อากรค่านา ตามจดหมายเหตุของ ลา ลูแบร์ ซึ่งเข้ามาในกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ได้บันทึกไว้ว่า อากรค่านา เป็นภาษีที่มีมาในกรุงศรีอยุธยาเป็นเวลาช้านานแล้ว และจัดเก็บในอัตราไร่ละ 1 สติง สำหรับอากรค่านา ที่เก็บได้ในหัวเมืองต่าง ๆ นั้น ครั้งหนึ่งตกเป็นของเจ้าเมืองอีกครั้งหนึ่งต้องส่งหลวง ลา ลูแบร์ ได้กล่าวว่า ในขั้นแรกอากรค่านานั้นเก็บจากเฉพาะที่ดินส่วนที่ทำการเพาะปลูกได้ผลในแต่ละปี แต่ในสมัยก่อนสมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงแก้กฎหมายให้เก็บจากที่นาทั้งหมดไม่ว่าจะทำได้หรือไม่ในปีนั้นก็ตาม ทั้งนี้โดยมีเหตุผลเพื่อบังคับให้ราษฎรทำนาให้เต็มเนื้อที่ ๆ คนมีอยู่ ไม่เกียจคร้านทำแต่พอกิน อย่างไรก็ตามในตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น การเก็บค่านาได้มีการแก้ไขให้เป็นธรรมยิ่งขึ้น คือได้แบ่งชนิดที่นาออกเป็น 2 ชนิด คือ นาคูโค และนาฟางลอย นาคูโคนั้นเป็นที่นาที่มีน้ำทำบริบูรณ์สามารถทำนาได้ทุกส่วนของพื้นที่ อากรที่เก็บจากนาชนิดนี้เก็บจากที่ดินทั้งหมดไม่ว่าจะใช้ทำนาหรือไม่ก็ตาม ส่วนนาฟางลอยนั้นเป็นนาในที่ซึ่งน้ำไม่สมบูรณ์ บางปีอาจไม่สามารถทำนาได้ในที่บางส่วน ดังนั้นการเก็บอากรจะเก็บจากเฉพาะที่ซึ่งทำการผลิตได้ผลเท่านั้น โดยดูตอฟางเมื่อเกี่ยวข้าวแล้วเป็นหลักว่าที่ใดทำนาบ้าง

- อากรสวน เก็บตามจำนวนและชนิดของต้นไม้ซึ่งให้ประโยชน์แก่เจ้าของสวน เช่น ทุเรียนต้นละ 2 สติง มะพร้าวต้นละ 2 สติง พลุค่างละ 1 บาท ต่อปี เป็นต้น

- อากรสุรา มี 2 ประเภทคือ ประเภท 1 เก็บตามจำนวนเตาที่ขออนุญาตต้มกลั่นสุราขาย อีกประเภทหนึ่งปล่อยให้ราษฎรต้มกลั่นกันเอง แต่เก็บภาษีสองหน้าไว้จากชายฉกรรจ์คนละ 1 บาท โดยไม่คำนึงว่าใครจะดื่มสุราหรือไม่

- อากรค่าน้ำ เก็บจากการขออนุญาตหาปลา และตามชนิดของเครื่องมือที่ใช้จับปลา ถ้าเป็นเครื่องมือที่ใช้จับปลาได้มากก็จะเสียอากรสูง

- อากรบ่อนเบี้ย เก็บจากผู้ขออนุญาตตั้งบ่อนการพนัน

- อากรตลาด เก็บจากผู้ซื้อขายของในท้องตลาด

ส่วย คือวิธีการให้ส่งสิ่งของบางอย่างเข้ามาแทนการถูกเกณฑ์แรงงาน ซึ่งโดยปกติใช้กับหัวเมืองที่อยู่ไกล การส่งแรงงานเข้ามายังเมืองหลวง ไม่สะดวกหรือไม่ก็มีทรัพยากรที่เป็นประโยชน์ต่อราชการมาก จึงมีการส่งส่วยเข้ามาแทน โดยมีการกำหนดไว้ว่า ให้จัดหาสิ่งใดเข้า

มาเป็นจำนวนเท่าใด ตามหลักฐานในหนังสือ คำให้การของชาวกรุงเก่า นั้น ส่วยที่มีส่งเข้ามายัง กรุงศรีอยุธยา มีมากมายหลายชนิดด้วยกัน เช่น งาช้าง ฝาง ตะกั่ว ไม้ดำ ไม้แดง ชัน รัก จันทน์ ชะมด ครั่ง ทองคำ ดีบุก พลอย ทองแดง เหล็ก กำนาน สีลาปากนก กำมะถัน ดินประสิว ผ้าขาว ผ้าแดง เสื่อและถ่าน เป็นต้น นอกจากนี้ส่วยบางอย่างอนุญาตให้ส่งเงินเข้ามาแทนได้ คือ ยางรัก น้ำมันยาง น้ำมันปลา น้ำผึ้ง น้ำตาล น้ำอ้อย ชัน ปลาน้ำจืด และปลาน้ำเค็ม ทั้งนี้โดย ต้องเสียเงินแทนปีหนึ่งคนละ 4 บาท

ฤชา คือค่าธรรมเนียมเรียกเก็บจากราษฎรเป็นรายตัวบุคคล ในกิจการที่รัฐบาลทำให้ เช่น ออกโฉนดตราสาร หรือเงินที่ฝ่ายแพคดีถูกปรับโทษให้ใช้แก่ฝ่ายชนะนั้น ก็มักถูกเรียกเป็น ค่าฤชาหนึ่ง เรียกว่า เงินพินัยหลวง เป็นต้น

(ข) รายได้จากการค้ากับต่างประเทศ รัฐบาลได้ผลประโยชน์จากการค้ากับ ต่างประเทศ 4 ทางด้วยกัน คือ

ค่าเบิกร่อง เป็นค่าอนุญาตให้เรือเข้ามาค้าขาย เก็บมากน้อยตามขนาดเรือ ตาม ความที่ปรากฏในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า นั้นเรียกว่าภาษีปากเรือ ซึ่งอัตราเก็บนั้น เรือปาก กว้างตั้งแต่ 4 วาขึ้นไป ถ้าเป็นเรือของเมืองที่มีไมตรี ไปมาค้าขายอยู่เสมอ จะเก็บค่าปากเรือ เที่ยวหนึ่งตามขนาดปากเรือโดยคิดวาละ 12 บาท แต่ถ้าเป็นเรือที่นานไปนานมาไม่คุ้นเคยกันเก็บวาละ 20 บาท

ภาษีสินค้าเข้า อัตราที่ปรากฏนั้นสำหรับเรือที่ไปมาเสมอ เก็บร้อยละ 3 ส่วนเรือที่ นานไปนานมาเก็บร้อยละ 5

ภาษีสินค้าออก ไม่พบว่าเก็บอัตราเท่าไร แต่พอได้ความว่าเก็บเป็นอย่าง ๆ ตาม ชนิดของสินค้า

กำไรจากพระคลังสินค้า คือรายได้จากการผูกขาดการค้าของรัฐบาล ทั้งสินค้าเข้า และสินค้าออก โดยในด้านสินค้าเข้านั้น เรือที่มาจากเมืองต่างประเทศต้องให้เจ้าพนักงานลงไป ตรวจสอบดูสินค้าก่อน แล้วคิดสินค้าที่ต้องการไว้ห้ามขายแก่ผู้หนึ่งผู้ใด สินค้าที่เหลือจึงยอมให้ จำหน่ายได้โดยเสรี ส่วนในด้านสินค้าออกนั้นก็มีการกำหนดสินค้าหลายอย่างที่ราษฎรไม่อาจ ขายให้กับพ่อค้าต่างประเทศได้โดยตรง แต่ต้องขายผ่านพระคลังสินค้า ซึ่งทำกำไรให้กับพระคลัง สินค้าเป็นอันมาก ตัวอย่างเช่น หมาก ซึ่งแขกและฝรั่งต้องการมากเพื่อไปทำสีย้อมผ้า นั้น รัฐบาล ซื้อจากราษฎรเพียงบาทละ 6 สติง แล้วขายออกไปถึงบาทละ 1 ตำลึง ไม้ฝาง รัฐบาลก็ซื้อบาทละ

2 สลึงเฟื้อง แต่ขายได้ถึงหาบละ 6 สลึงถึง 2 บาท เกลือสินเช่าไว้ ซึ่งส่วนใหญ่รัฐบาลได้มาจากการส่งส่วยก็ขายส่งนอกได้ถึงหาบละ 17 บาท เป็นต้น

วิธีการจัดเก็บภาษีอากรต่าง ๆ เพื่อหารายได้โดยทั่วไปนั้นกระทำโดยเจ้าพนักงาน ข้าราชการผู้ได้รับมอบหมาย อย่างไรก็ตาม ในยุคอยุธยาตอนปลายนั้น ปรากฏว่ามีเอกชนมาทำการประมูลขอจัดเก็บภาษีให้รัฐแล้ว โดยเอกชนผู้เสนอนั้น จะแจ้งจำนวนเงินที่จะส่งให้หลวงได้ว่าเป็นเท่าไร และจะเก็บภาษีจากสิ่งใดในอัตราเท่าใด ถ้าหากพระมหากษัตริย์ ทรงมีพระบรมราชานุญาตก็จัดเก็บได้ ผู้ที่ทำการประมูลภาษีนี้นี้มีทั้งไทยและจีน อาจเป็นทั้งข้าราชการและเอกชน แต่ทำการในลักษณะเอกชน การประมูลภาษีนี้นี้ ถ้าจัดเก็บได้มาก ก็ทำให้ผู้ประมูลได้กำไรมาก เพราะส่งเงินให้หลวงเป็นจำนวนตายตัว ดังนั้น จึงมีการพยายามขูดรีดภาษีจากรายกรทำให้เกิดความเดือดร้อน ซึ่งถ้าความทราบถึงพระมหากษัตริย์ว่า รายกรเดือดร้อนมากเกินไป ก็มีกฎหมายสำหรับลงโทษ พวกเจ้าภาษีนายอากรเหล่านี้ด้วย

ตามหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า^{7/} ได้มีรายการแสดงรายได้จากภาษีอากรของรัฐบาลอยู่ด้วย ถึงแม้ว่าตัวเลขจะดูไม่น่าเชื่อนัก^{7/} แต่ก็คงพอจะแสดงให้เห็นแหล่งสำคัญของรายได้รัฐบาลได้บ้างดังนี้

- อากรสวน ปีละ 3 พันชั่ง
- อากรสุรา ปีละ 2500 ชั่ง
- อากรบ่อนเบี้ย ปีละ 2500 ชั่ง
- ภาษีผ่านด่านขนอนปีละ 800 ชั่ง
- อากรสมปักสร (เก็บจากการปลูกต้นไม้) ปีละ 200 ชั่ง
- อากรตลาดปีละ 300 ชั่ง
- ภาษีสำเภาขาเข้า ปีละ 3 พันชั่ง
- ภาษีเงิน (เก็บจากการส่งเงินมาแทนเข้ารับราชการ) ปีละ 500 ชั่ง
- ภาษีหมาก ปีละ 500 ชั่ง
- ภาษีเครื่องปั้นดินเผา ปีละ 500 ชั่ง

---

^{7/} กรมศิลปากร คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัดและพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2515) หน้า 276-283

- ค่านา ไม่ปรากฏจำนวน
- ส่วยทอง ไม่ปรากฏจำนวน

(2) รายจ่ายของรัฐบาล

เนื่องจากในสมัยอยุธยา นั้น การเกณฑ์แรงงานและสิ่งของทำให้ไม่จำเป็น ที่ รัฐบาลจะต้องจ่ายเงินเพื่อกิจการสาธารณะอย่างเช่น การก่อสร้าง ทำถนน ขุดคลอง ฯลฯ รายจ่ายส่วนใหญ่จึงเป็นไปในรูปการบำเพ็ญพระราชกุศล และงานพระราชพิธีต่าง ๆ นอกจากนั้นก็มีส่วนหนึ่งเป็นเงินพระราชทานเป็นเบี้ยหวัดเงินปีแก่พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการ และยังมีเงินคงพระคลังเตรียมไว้ใช้ในราชการศึกและพระราชพิธีพิเศษด้วย

ตามหนังสือคำให้การกรุงเก่า นั้น ได้มีรายการแสดงรายจ่ายต่อปีของทางรัฐบาลสมัยอยุธยาไว้ดังนี้ ^{8/}

- พระราชทานนิตยภัตและอาหารบิณฑบาตแก่พระภิกษุสงฆ์เป็นเงิน 100 ชั่ง
- งานสมโภชพระพุทธบาท (มีการโปรยทาน, เลี้ยงสัปบุรุษ และพระราชทานอาหารบิณฑบาต) ปีหนึ่ง ๆ ราว 75 ชั่ง
- งานมหรสพสมโภชที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ และปฏิสังขรณ์ วัดพระศรีมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก, สวรรคโลก และนครศรีธรรมราช ปีหนึ่งราว 9 ชั่ง
- พระราชทานพระกฐิน ปีหนึ่งราว 100 ชั่ง
- พระราชทานค่าข้าวสาร เลี้ยงพระทุกวัด รวมปีละ 100 ชั่ง
- พระราชทานปฏิสังขรณ์ พระอารามที่สลักหักพัง ปีละ 100 ชั่ง
- พระราชทานเวลานักขัตฤกษ์ สงกรานต์ มีอุปราคาปีละ 25 ชั่ง
- พระราชทานผู้อนาถา ทูพผลภาพ ปีละ 10 ชั่ง
- อุทิศปฏิสังขรณ์ พระพุทธบาท ปีละ 100 ชั่ง

รวมเป็นเงินทางพระราชกุศลราวปีละ 619 ชั่ง นอกจากนี้ยังมีการพระราชทานทรัพย์เป็นเบี้ยหวัดแก่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการตามอัตราดังนี้

- พระมหาอุปราช ปีละ 500 ชั่ง
- พระอัครมเหสี ปีละ 300 ชั่ง

^{8/} กรมศิลปากร, เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

- พระราชโอรสธิดา ชั้นเจ้าฟ้า ปีละ 100 ชั่ง
- พระราชโอรสธิดา ชั้นพระองค์เจ้าปีละ 50 ชั่ง
- พระนัดดา ปีละ 20 ชั่ง
- พระสนม ได้ไม่เท่ากันแต่รวมปีละ 200 ชั่ง
- เบี้ยหวัดพระราชทานแก่ข้าราชการ ฝ่ายหน้ารวมปีละ 1500 ชั่ง โดยข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ อาจได้ในอัตราคนละตั้งแต่ 50, 40, 30, 20 จนถึง 10 ชั่ง ส่วนข้าราชการชั้นผู้น้อยได้ในอัตราคนละตั้งแต่ 5, 4, 3, 2, จนถึง 1 ชั่ง

นอกจากนี้ ยังมีเงินคงพระคลังไว้เตรียมใช้ในราชการอีก คือ

- เตรียมไว้ใช้ในราชการทัพ 5 พันชั่ง
- เตรียมไว้ใช้ในพระราชพิธีพิเศษ เช่น งานพระเมรุ 4 พันชั่ง

การสิ้นสุดของสมัยอยุธยา

สมัยอยุธยาในประวัติศาสตร์ไทยสิ้นสุดลงใน พ.ศ. 2310 เมื่อกรุงศรีอยุธยา เมืองหลวงของราชอาณาจักร ถูกยึดและทำลายโดยพม่าข้าศึก ในครั้งนั้นกรุงศรีอยุธยา ต้องเสียหายอย่างยับเยินในทุกด้าน โดยเฉพาะ ความมั่งคั่ง ซึ่งสะสมมานับเป็นเวลาหลาย 100 ปีนั้น ก็ประสบกับความวิบัติไปในทันที แทบไม่มีผลจากความมั่งคั่งนั้น ตกทอดมายังยุคสมัยต่อไปเลย อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่า ในสมัยอยุธยานั้น สังคมไทยมีความมั่งคั่งสูงไม่น้อย เห็นได้จากทรัพย์สินสมบัติที่มีค่าที่มีการซุกซ่อนจากพม่าไว้ และมีการค้นหาได้ในสมัยกรุงธนบุรีนั้น มีคำมหาศาล และแม้จนปัจจุบันก็ยังมีทรัพย์สินสมบัติหลงเหลืออยู่อีกไม่น้อย

คำถามท้ายบทที่ 3

1. จงอธิบายความหมาย สาเหตุและลักษณะของระบอบศักดินาไทยที่เริ่มมาตั้งแต่สมัยอยุธยา
2. จงอธิบายถึงสภาพทั่วไปและลักษณะการใช้ปัจจุบันการผลิตประเภทที่ดินในสมัยอยุธยา
3. จงอธิบายให้เห็นว่าระบอบศักดินามีผลกระทบต่อสถานะการใช้ปัจจัยการผลิตประเภทแรงงานในสมัยอยุธยาอย่างไรบ้าง
4. จงอธิบายถึงสภาพทั่วไปและลักษณะการผลิตทางการเกษตรในสมัยอยุธยา
5. จงอธิบายถึงสภาพทั่วไปและลักษณะการผลิตทางการอุตสาหกรรมในสมัยอยุธยา
6. จงอธิบายถึงสภาพทั่วไปและลักษณะการทำการค้ากับต่างประเทศในสมัยอยุธยา โดยแยกอธิบายทั้งด้านการค้าขาเข้า และการค้าขาออกให้ชัดเจน
7. จงอธิบายถึงสภาพทั่วไปและลักษณะของเงินตามที่ใช้กันอยู่ในสมัยอยุธยา
8. จงอธิบายโดยละเอียดถึงลักษณะของรายได้ของราชการในสมัยอยุธยา โดยจำแนกตามแหล่งที่มาของรายได้ที่สำคัญคือ
  - (ก) รายได้ในรูปภาษีอากร
  - (ข) รายได้ที่เกี่ยวข้องกับการค้าระหว่างประเทศ
9. จงอธิบายโดยสรุปถึงลักษณะการใช้จ่ายของทางราชการในสมัยอยุธยา